



KAPTAN-I DERYA CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA'NIN MISIR SEFERİ*

THE EXPEDITION OF GRAND AMIRAL DJEZAIRLI GHAZI HASAN PASHA TO
EGYPT

Ali KARAHAN**

Öz

XVI. yüzyılda I. Selim (1512-1520) tarafından Osmanlı topraklarına katılan Mısır, fethinin ardından mevcut idarî ve askerî yapısı önemli ölçüde muhafaza edilerek özerk bir eyalete dönüştürüldü. Mısır, XVII. yüzyılın sonlarına kadar valiler ve ocak ağalarının nüfuz mücadelelerinden dolayı karışıklıklar içerisinde kaldı. XVIII. yüzyılda bu rekabete Kölemenlerin de dâhil olup iktidarı devralmalarıyla merkezî yönetim Mısır'daki kontrolünü fiilen kaybetti. Bu çalışmada, merkezî yönetimin otoritesini tekrar tesis etmek amacıyla Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın 1786'da Mısır'a yaptığı sefer ve bu münasebetle uygulamaya soktuğu bazı düzenlemeler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Kölemenler

Abstract

Egypt, which was annexed to Ottoman territory by I. Selim (1512 – 1520) at the 16th century, was transformed into an autonomous state by considerable preservation of its current administrative and military structures after its conquest. Egypt remained in turmoil until the end of the 17th century due to the influence struggles of the governors and the odjak aghas. In the 18th century, the central administration actually lost control of Egypt when the Mamluks was included in this rivalry and seized power. In this study, the expedition of Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa to Egypt in 1786 for the purpose of re-establishing the authority of the central administration and some of the regulations that he put into practice for this purpose will be discussed.

Keywords: Djezairli Ghazi Hasan Pasha, Ottoman Empire, Egypt, Mamluks

* Bu makale, *Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1714?-1790)* [(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017] adlı tarafımdan hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., alikarahan46@gmail.com

Memlûk Devleti (1250-1517) idaresinde uzun yıllar kalan Mısır, 1517'de I. Selim (1512-1520) tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştı. Mısır, fethinin ardından mevcut idarî ve askerî yapısı önemli ölçüde muhafaza edilerek özerk bir eyalete dönüştürülmüştü. İstanbul'dan gönderilen vali eyaletin mülkî ve askerî amiri konumundaydı. Ancak ocak ağaları ve şeyhülbeled unvanı taşıyan Kölemen beylerinin onayı ve desteği olmadan valinin eyalette herhangi bir icraatta bulunabilmesi mümkün değildi. Bu üç güç odağı arasında hassas bir denge vardı. Eyalet işleri valinin başkanlık ettiği ve bir bakıma yasama meclisi gibi işlev gören büyük divanda müzakere olunarak karara bağlanırdı. Valinin kabinesi mahiyetinde olan ve yine onun başkanlık ettiği küçük divan ile büyük divan arasındaki ihtilafların çözüm mercii ise merkezî yönetimdi.¹

Mısır, valiler ve ocak ağalarının XVII. yüzyıl sonlarına kadar süren nüfuz mücadelelerinden dolayı karışıklar içerisinde kaldı. XVIII. yüzyılda bu rekabete Kölemenlerin de dâhil olup iktidarı devralmalarıyla merkezî yönetimin Mısır'daki kontrolü zayıfladı. Nitekim Kölemenlerden Bulutkapan Ali Bey'in bağımsız devlet kurmak iddiasıyla 1768'de başlattığı isyanı bastıran kişinin onun eski adamlarından Ebu'z-zehab Mehmed Bey'in olması merkezî yönetim açısından gelinen noktayı göstermekteydi. Mısır, Ebu'z-zehab Mehmed Bey'in şeyhülbeledliği sırasında nispeten sükûnete kavuştu ve uzun zaman sonra İstanbul'a irsaliye gönderildi.²

Ebu'z-zehab Mehmed Bey'in 1775'te ölümünün ardından Muhammediye ve Aleviyye diye iki fırkaya bölünen Kölemenler arasındaki çekişmeler yeniden başladı. Bunların birbirleriyle mücadeleleri sonucunda Muhammediyye'den Murad ve İbrahim³ Beyler, Aleviyye'den İsmail ve Cidavî Hasan Beyleri mağlup ederek yönetimi ele geçirmişlerdi. Ancak aradan çok geçmeden Murad ve İbrahim Beyler de görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Bu defa ikisi arasında cereyan eden mücadelelerden Murad Bey galip ayrılmıştı. Kahire'ye girdiğinde muhalifinin taraftarı olarak gördüğü Vali Silahdar Mehmed Paşa'yı görevinden uzaklaştıran Murad Bey, ulemadan Necmeddin Efendi'yi İstanbul'a yollayarak Mısır'a yeni bir valinin atanmasını talep etmişti. Bunun üzerine Şeyhülislam Dürrizade Mehmed Atallah Efendi'nin konağında Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın başkanlığında 23 Aralık 1784'te Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'nın⁴ da dâhil olduğu önde

¹ Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İÜEF Yayınları, İstanbul 1938. s. 13-20; İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 217; David Kimche, "The Political Superstructure of Egypt in the Late Eighteenth Century", *The Middle East Journal*, 22/4, (Autumn 1968), s. 448-449. Mısır'daki Osmanlı idarî yapısı için ayrıca bk. Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990; a. mlf., "Mısır Eyaletinde Osmanlı Nizâmının Kuruluşu", *Osmanlı, I, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, s. 289-307; Michael Winter, *Egyptian Society under Ottoman Rule 1517-1798*, London 1992.

² Nitekim Ahmed Cevdet Paşa, onun şeyhülbeledliği sırasında gönderilen Mısır irsaliyesi için İstanbul'da büyük bir alay tertip edildiğini kaydetmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, III, Dersaadet 1309, s. 288).

³ Paul Kahle, "İbrahim Bey", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, V/II, s. 890-892; Peter Malcolm Holt, "İbrâhim Bey", *Encyclopaedia of Islam (EI)*², III, s. 992; Hilal Görgün, "İbrâhim Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XXI, s. 285-287.

⁴ 1714'te doğduğu tahmin edilen Cezayirli Hasan Paşa, köle kökenlidir ve Tekirdağlı tüccar Hacı Mehmed Ağa tarafından yetiştirilmiştir. 1768-1774 Savaşı esnasında özellikle Limni Adası'nı Rus işgalinden kurtarması takdir edilerek "Gazi" unvanı verilmiş (Ahmed Cavid, *Hadîkatü'l- Vüzerâ Zeyli: Verd-i Mutarrâ*, haz. Mehmet Arslan, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 273; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, yay. haz. Nuri Akbayar-Eski Yazıdan

gelen devlet ricalinin katılımıyla yapılan meşveret meclisinde İnebahtı Muhafızı Yeğen Mehmed Paşa'nın Mısır'a vali olarak gönderilmesine karar verilmişti.⁵

Osmanlı yönetimi Mısır'da sürüp giden bu asayişsizliğe kalıcı bir çözüm bulmak için arayış içerisine girmiş ve meseleye vâkıf Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'nın düşüncelerini sormuştu. İstanbul'a gönderdiği mufassal bir raporla düşüncelerini bildiren Cezzar Ahmed Paşa, Mısır üzerine kuvvet yollanacaksa bunun duyurulmadan yapılması gerektiğini ifade etmekteydi. Aksi takdirde birbirleriyle mücadele halinde bulunan Kölemen beyleri derhal birleşebilirler ve bedevî aşiretleri de yanlarına alarak ahalinin ve tüccarın mallarını yağmalayabilirlerdi. Paşa'ya göre, Kölemenler mağlup edilseler dahi Akdeniz sahilindeki Said tarafına çekilerek Mısır'a zahire sevkiyatı yapılan yolları kapatabilirlerdi. Bundan dolayı Mısır'a gönderilecek kuvvetlerin başında kudretli birisinin bulunması zorunluymuştu. Görev verilmesi halinde merkezî yönetimden herhangi bir maddî talepte bulunmadan meseleyi çözüme kavuşturabileceğini belirten Paşa, bunun karşılığında kendisinin Mısır valiliğine atanmasında ısrar etmeyeceğini de eklemekteydi. Ancak Mısır'a girmesi durumunda Cezzar Ahmed Paşa'yı eyaletten çıkarmanın mümkün olmayacağını hesaplayan merkezî yönetim, onu bu iş için görevlendirmekten kaçındı.⁶

Diğer taraftan Mısır ileri gelenlerinin araya girmesiyle barıştırılan Murad ve İbrahim Beyler, bağımsız bir devletin yöneticileri gibi davranıyorlardı. Osmanlı yönetimi, İngiltere'nin Hind ticarî mallarını Süveyş'ten sevketme talebini daha önce reddetmesine rağmen Murad ve İbrahim Beyler, Fransa ile yaptıkları gizli bir antlaşmayla bu hakkı onlara tanımışlardı. Antlaşmanın bir maddesine göre Osmanlı yönetimi Mısır'a askerî müdahalede bulunursa Fransa, Murad ve İbrahim Beylere yardım edeceğini taahhüt etmişti. Fransa'nın bu antlaşmayı bahane ederek Mısır'da yerleşmeye çalışacağı açıktı. Ayrıca, Murad ve İbrahim Beylerin İstanbul'a irsaliye yollamamaları, yeni vergilerle ahali üzerindeki baskılarını ağırlaştırmaları ve bedevî aşiretlerin

Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 639; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1972, s. 51 ve 18 Mart 1771'de kaptan-ı deryalığa atanmıştır [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi Defterleri (A. RSK. d.), nr. 1601, s. 6; Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III), nr. 29258]. Kısa süreliğine Rusçuk seraskerliğinde de bulunan Cezayirli Hasan Paşa, savaşın ardından 14 Eylül 1774'de ikinci defa kaptan-ı deryalığa getirilmiş [BOA, Bâb-ı Defteri Müteferrik Kalemi Defterleri (D. M. d.), nr. 36991, s. 4; Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri (A. DVNS. MHM. d.), nr. 166, hk. 456, s. 197; Ali Emiri Abdülhamid I (AE. SABH. I), nr. 13908] ve I. Abdülhamid'in (1774-1789) ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür. Ayrıca, III. Selim (1789-1807) döneminde üç buçuk ay kadar sadrazamlık da yapmıştır. Cezayirli Hasan Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri için ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa'ya Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1 (1942), s. 17-40; a. mlf., "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *İA*, V/1, s. 319-323.; Johannes Heinrich Mordtmann-[Ercümen Kuran], "Djezairli Ghazi Hasan Pasha", *El²*, II, s. 533-534; Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *TDVİA*, VII, s. 501-503.

⁵ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, s. 208; Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 288-292; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara 1978, s. 509-510.

⁶ Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, V, s. 2631. Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır hakkındaki raporu için ayrıca bk. *Osman Egypt in the Eighteenth Century The Nizâmname-i Mısır of Cezzâr Ahmed Pasha*, ed. Stanford J. Shaw, Massachusetts 1964; Ayşe Emecen, *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzâr Ahmed Paşa (TSMA, nr. 4079'daki Takrir ve Nizanâme-i Mısır Adlı İki Raporun Neşir ve Tahlil Denemesi)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

yolları kapadıklarının ileri sürerek Mısır'dan her sene Haremeyne gönderilmesi gereken zahireye el koyup kendi ihtiyaçları için kullanmaları diğer önemli sorunlardı.⁷

Bu gelişmeler askeri bir müdahaleyi zorunlu hale getirdiğinden merkezî yönetim karadan Rakka Valisi Abdi Paşa⁸ ve denizden de Cezayirli Hasan Paşa'yı Mısır'a göndermeye karar verdi. Esasında Cezayirli Hasan Paşa'ya verilen ilk emirde Rodos'a gitmesi ve donanmadan yeterli miktarda gemi ayırarak İskenderiye'ye göndermesi tembih olunmuştu. Paşa lüzumu halinde geriye kalan gemilerle İskenderiye'ye gidecek ve Mısır'ın içlerine girmeyecekti.⁹ Ancak yapılacak seferin kendisi üzerine olduğunu zanneden Rakka'daki Milli Aşireti reisi Timur Bey ile o sırada bölgede bulunan Firuz Bey'in birlikte Rakka'yı muhasara etmeleri Abdi Paşa'nın harekete geçişini geciktirmişti. Merkezî yönetim bu isyanın bastırılması zaman alacağından Abdi Paşa'nın yerine Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey ile Gazze Mütesellimi Derviş Bey'i görevlendirmiş¹⁰ ve Cezayirli Hasan Paşa'ya da bir an evvel İskenderiye'ye gitmesini emretmişti.¹¹

Hazırlıklarının tamamlanmasının ardından 7 Mayıs 1786'da¹² İstanbul'dan donanmayla ayrılan Cezayirli Hasan Paşa, 7 Temmuz 1786'da İskenderiye'ye ulaştı.¹³ Onun gelişiyle birlikte telaşa kapılan Murad ve İbrahim Beyler, Kahire Kalesi'nde vali Yeğen Mehmed Paşa'yla görüşerek vergi borçlarını ödeyeceklerine dair söz vermişler ve İstanbul'a, Cezayirli Hasan Paşa'ya ve o sırada İskenderiye'de bulunan Cidde Valisi Ahmed Paşa'ya birer arzuhal göndererek affedilmelerini talep etmişlerdi. Ancak Cezayirli Hasan Paşa Mısır meselesinin halledilmesinin kendisine havale olduğunu ifade ederek İstanbul'a gönderilen mahzarı alkoydu. Bunun üzerine Murad Bey, Yeğen Mehmed Paşa'yla bir defa daha görüşerek affedilmeleri için aracılıkta bulunmasını istedi. O da ulemadan Şeyh Ahmed Arusî başkanlığında bir heyeti Cezayirli Hasan Paşa'ya yolladı. Gelen heyeti iyi karşılayan Cezayirli Hasan Paşa, görüşmelerinde onlara Murad ve İbrahim Beylerden korkmamalarını ve ahaliye ilan edilmek üzere yazacağı buyrulduyu Ezher Camii'nde okumalarını istedi. Ancak heyettekiler şu anda buna muktedir olmadıklarını beyan ederek Cezayirli Hasan Paşadan özür dilediler ve ardından Kahire'ye geri döndüler.¹⁴

Heyetin Kahire'ye dönüşüyle birlikte affedilmeyeceklerini anlayan Murad ve İbrahim Beyler, savaşmaya karar vererek adamlarından Laçın ve Mustafa Beyleri bir miktar askerle kuzeyde Akdeniz kıyısındaki Reşid'i zaptetmeye gönderdiler. Bunu haber alan Cezayirli Hasan Paşa, Mısır seferi için karadan gelecek kuvvetleri beklemeden Cidde Valisi Ahmed Paşa'yı İskenderiye

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 510-512.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Mısır Defterleri (A. DVNS. MSR. MHM. d.), nr. 10, hk. 101, s. 50.

⁹ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 127, s. 63

¹⁰ Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, s. 348-349; Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 302.

¹¹ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 134, s. 66-67.

¹² *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, yay. haz. Feridun Emecen, Tatav Yayınları, İstanbul 2003, s. 147.

¹³ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 163, s. 77. Ahmed Cevdet Paşa İskenderiye'ye gelişi tarihini bir aylık yanılıyla 8 Haziran 1786 olarak vermektedir (*Tarih-i Cevdet*, III, s. 302).

¹⁴ Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 303-304.

muhafazasında bırakarak Nil üzerinden Reşid'e gitti. Bu sırada Murad Bey de bir ordu teşkil etmiş ve Kahire'den çıkarak Reşid yakınlarındaki Fuh Kasabası'na doğru hareket etmişti. Emrindeki kuvvetlerden iki bin kadarını Reşid'de metrislere yerleştiren Cezayirli Hasan Paşa, geriye kalanlarla Rahmaniye'de konuşlanan Laçin ve Mustafa Beylere saldırarak mağlup etti. Bunun üzerine emrindeki sekiz bin kadar askerle Fuh kasabası yakınlarında bekleyen Murad Bey de muharebeye dâhil oldu. Murad Bey beş altı saat kadar süren muharebe sonucunda mağlup edildi ve ağırlıklarının önemli bir kısmını da kaybetti. Cezayirli Hasan Paşa muharebenin ardından Reşid'e döndü.¹⁵

Reşid'de yaralananların Bulak iskelesine gelmeye başlamaları üzerine muharebeyi kaybettiklerini anlayan İbrahim Bey, Kahire kalesine hücum ederek ele geçirmeye çalıştı. Ancak Yeğen Mehmed Paşa'nın kale kapılarını kapatmasından dolayı buna muvaffak olamayarak şehrin güneyine çekildi. Kahire'deki vaziyet hassas bir hal aldığından Yeğen Mehmed Paşa, Reşid'de bulunan Cezayirli Hasan Paşa'ya haber göndererek gelmesini istedi.¹⁶ Bunun üzerine Cezayirli Hasan Paşa, Reşid'den ayrılarak Nil üzerinden 7 Ağustos 1786'da Bulak iskelesine ulaştı.¹⁷ Ertesi gün hiçbir karşı güçle karşılaşmadan Kahire'ye giren Cezayirli Hasan Paşa'nın yaptığı ilk iş divanı toplamak oldu. Burada alınan kararlar halen Kahire dışında bulunan İsmail Bey'e şeyhülbedlik ve Cidavî Hasan Bey'e de Mısır emirülhacılığı görevi verildi.¹⁸ Böylelikle Murad ve İbrahim Beylerin rakipleri yeniden iktidarı ele geçirmiş oluyorlardı. Cezayirli Hasan Paşa gelen emir üzerine¹⁹ daha sonra Murad ve İbrahim Beylerin mallarına el koymak için harekete geçti.²⁰ Bodrum'da kalyon inşasına memur eski reisülküttaplardan Süleyman Feyzi Efendi hem bu hususta kendisine yardımcı olmak hem de Mısır maliyesini tanzim etmek için Kahire'ye gönderildi.²¹ Öte yandan, I. Abdülhamid kara kuvvetleri Mısır'a gelmeden Cezayirli Hasan Paşa'nın Reşid'de Murad Bey'i mağlubiyete uğratmasını ve ardından Kahire'de durumu kontrol altına almasını memnuniyetle karşıladı. I. Abdülhamid, Mirahur-ı sâni Sakızlı Mehmed Ağa vasıtasıyla Cezayirli Hasan Paşa, Mısır Valisi Yeğen Mehmed Paşa ve Cidde Valisi Ahmed Paşa'ya birer kılıç ve samur kürk göndererek başarılarından dolayı tebrik etti.²²

¹⁵ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 172, s. 79-80; Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsar ve Hakaikü'l-Ahbâr*, s. 356-357.

¹⁶ BOA, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyün Mısır Valiliği Kalemî (A. DVN. MSR.), nr. 11/16; Necmi Ülker, "XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 19.

¹⁷ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 177, s. 82. Diğer taraftan Ahmed Vâsif Efendi, onun Bulak'a gelişini 5 Eylül 1786 olarak vermektedir (*Tarih-i Cevdet*, s. 358).

¹⁸ Cezayirli Hasan Paşa, gönderdiği tahriratla bu görevlere getirildiklerini İsmail ve Cidavî Hasan Beylere bildirmişti [BOA, Hatt-ı Hümâyün (HAT.), nr. 1297].

¹⁹ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 181, s. 84-85; Muallim Cevdet Tasnifi-Maliye (C. ML.), nr. 7121.

²⁰ Murad ve İbrahim Beylerin Kahire'de kalan zevcelerinin mağdur edilmemeleri için İstanbul'a gönderilmeleri de Cezayirli Hasan Paşadan istenmişti [BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 185, s. 88; Muallim Cevdet Tasnifi-Dahiliye (C. DH.), nr. 7162].

²¹ BOA, A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 179, s. 82-83; C. DH., nr. 4640; Bâb-ı Âsafî Amedi Kalemî (A. AMD.), nr. 29/13. Süleyman Feyzi Efendi'nin Mısır'daki bu göreviyle ilgili Cezayirli Hasan Paşa'ya da malumat verilmişti (A. DVNS. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 179, s. 83-84; C. ML., nr. 31147).

²² *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 167.

Cezayirli Hasan Paşa Kahire’de bu işlerle meşgulken İsmail ve Cidavî Hasan Beyler Said tarafındaki Circ’e de bulunuyorlardı. Bu sırada Abdi Paşa da emrindeki kuvvetlerle Circ’e gelmişti. Burada Murad ve İbrahim Beyler ile 26 Ekim 1786’da yeniden muharebeye girildi. İki tarafın da ciddi kayıplar verdiği çatışmada İsmail ve Cidavî Hasan Beyler yaralanmışlardı ve Abdi Paşa da şahsî eşyalarını kaybetmişti. Bu süreçte gelişmelerin dışında yeniden toparlanan Murad ve İbrahim Beyler, öncü kuvvetlerini yukarı Mısır’da Nil nehri kıyısındaki Beni Suveyf’e yollamışlardı. Murad ve İbrahim Beyler bir yandan da Cezayirli Hasan Paşa’ya haber göndererek Circ’e de Abdi Paşadan ele geçirdikleri eşyalar karşılığında sulh teklif etmişlerdi. Mektupçusu Mehmed Efendi vasıtasıyla Murad ve İbrahim Beylere cevap gönderen Cezayirli Hasan Paşa, emirlerindeki kuvvetleri dağıtmaları ve bir daha Kahire’ye girmemeleri koşuluyla tekliflerinin kabul edileceğini bildirdi. Kendilerine Said taraflarında ikamet edecekleri bir yer verilecek ve geçinebilecekleri kadar da tahsisat ayrılacaktı. Murad ve İbrahim Beyler Kahire dışında ikamet etmeyi reddettiklerinden bu sulh girişiminden olumlu bir sonuç çıkmadı.²³

Sulh görüşmeleri sürerken Murad ve İbrahim Beylerin Rus Çariçesi II. Katerina ile bir takım gizli yazışmaları da ortaya çıkmıştı. Bu yazışmalar Rusya’nın İskenderiye konsolosu Baron Konus aracılığıyla yapılmaktaydı. Bunlara gönderdiği bir mektupta II. Katerina, bağımsız devlet kurmak yolundaki mücadelelerinden Baron Konus vasıtasıyla haberdar olduğunu, gerekli yardımları yaparak kendilerini Osmanlı Devleti’nin elinden kurtaracağını ve baharda Akdeniz’e doğru harekete geçecek Rus filosunun komutanlığına tayin ettiği Amiral Greig’e bu hususta talimat verdiğini ifade ediyordu. II. Katerina bir diğer mektubunda ise, İskenderiye konsolosu Baron Konus’a iki taraf arasındaki görüşmeleri yürütmesi için tam yetkili kılındığına dair ruhsatname gönderildiğini bildiriyordu.²⁴

Bu gelişmeler üzerine Cezayirli Hasan Paşa, Murad ve İbrahim Beylerin Mısır’dan kesin olarak çıkarılmalarına karar vererek yeniden kuvvet sevk etti. Circ’e de 19 Şubat 1787’de meydana gelen ve altı saat kadar süren muharebede Murad ve İbrahim Beyler mağlubiyete uğrayarak yukarı Mısır’daki Asvan’a doğru çekildiler. Cezayirli Hasan Paşa’nın kethüdası İsmail Ağa bunları takip etmekle görevlendirildi. Cidavî Hasan Bey de Asvan Kalesi’nin alınması ve muhafazası için o tarafa gönderildi. Ancak onun kısa süre içerisinde geri çekilmesiyle Murad ve İbrahim Beyler tekrar Circ’e kadar geldiler.²⁵

Cezayirli Hasan Paşa’nın Mısır’a gelişinin üzerinden yaklaşık sekiz ay geçmişti. Bu süre içerisinde önemli başarılar kazanılmakla birlikte Murad ve İbrahim Beylerin ortadan kaldırılmaları mümkün olmamıştı. Bunun için biraz daha zamana ihtiyaç vardı. Ancak Rusya’ya 17 Ağustos 1787’de savaş ilan edilmesi buna imkân vermediğinden Murad ve İbrahim Beylerle bir an evvel anlaşılması zorunlu hale geldi. Nitekim Dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından Hüseyin Ağa vasıtasıyla bu durum Cezayirli Hasan Paşa’ya da bildirildi ve 17 Eylül 1787’de toplanan divanda

²³ Ülker, “XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Mısır Seferi”, s. 21-23.

²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s. 515; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, s. 2632.

²⁵ BOA, HAT., nr. 1318, 1320; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Evrak (TSMA. E.), nr. 425/10; Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 320-322.

alınan kararlar Murad ve İbrahim Beylerin affedilmeleri kararlaştırıldı. Kahire'ye girmeleri yasaklanan Murad ve İbrahim Beylere ikametleri için yukarı Mısır'da bulunan İsna ve Kınna tahsis edildi.²⁶

Cezayirli Hasan Paşa Mısır'da bulunduğu süre içerisinde bir takım mali reformları da hayata geçirmişti. Buna göre, irsaliye hazinesi bakiye kalan borçlarla birlikte artık düzenli olarak İstanbul'a gönderilecekti.²⁷ İskenderiye ve tevabii gümrüğü, Calud, Matariyye ve Hıyar-ı Sanbar mukataalarına 340 kese (170.000 kuruş) zam yapılacak ve bu gelir fazlalığı ceyb-i hümayuna tahsis olunacaktı. Söz konusu para İskenderiye gümrükçüsü tarafından her sene buraya gelecek olan riyale-i hümayun kaptanına teslim edilecek ve o da bunu İstanbul'a götürecekti. Mısır'daki Yeniçeri Ocağı askerlerinin mevacibleri eyalet hazinesinden herhangi bir aksaklığa mahal verilmeden ödenecekti. İskenderiye ve tevabii gümrüğü mukataasının idaresi Yeniçeri Ocağı'na bırakılacaktı. Buradan tahsil edilecek gelir Yeniçeri Ocağı'nın masrafları için kullanılacaktı.²⁸

Mısır'dan Kiler-i Amire'nin ihtiyaçları için eyalet hazinesi ruznamçesinde kayıtlı fiyatlar üzerinden her sene 36.000 kile (900.000 kg) pirinç, 2.500 kile (62.500 kg) mercimek ve 32.450 vukiyye (41.536 kg) şeker İstanbul'a gönderilmekteydi. Bedelleri eyalet hazinesinden karşılanan bu ürünlerin Mısır'da yaşanan karışıklıklardan dolayı sevkiyatı son yıllarda yapılamamıştı. Tüccar ve esnafa sorulduğunda mercimek ve pirincin piyasada halen eyalet hazinesi ruznamçesinde kayıtlı fiyatlar üzerinden satıldığı ancak şekerde bir miktar artış olduğu tespit edildi. Şekerde oluşan maliyet fazlalığı eyalet hazinesinin ödeme kapasitesini aştığından oluşacak farkın irsaliye hazinesinden mahsup tutulması kararlaştırıldı.²⁹

Haremeyne tahsis olunan zahirenin Mısır'dan zamanında yollanmasına dikkat edilecekti.³⁰ Kızıldeniz filosuyla gönderilecek olan zahirenin navlun ücreti Mısır hazinesi sorumluluğundan alınarak irsaliye hazinesine devredilecekti. Ayrıca, Kızıldeniz filosunun masrafları için Mısır hazinesinden Süveyş kaptanına verilen para bundan böyle irsaliye hazinesinden karşılanacaktı.³¹

Cezayirli Hasan Paşa Mısır'daki işleri bu şekilde hallettikten sonra dönüş hazırlıklarına başladı. Esasında Paşa'ya Rusya'yla savaş ihtimalinin belirmesinden dolayı daha Kasım 1786'da İstanbul'a dönmesi hususunda emirler gönderilmiş,³² ancak Mısır'daki işlerinin uzaması buna imkân vermemişti. Şeyhülbeled İsmail Bey'e Kahire'nin muhafazası için bin beş yüz kadar asker ve yeterli miktarda mühimmat veren Cezayirli Hasan Paşa, kethüdası İsmail Ağa'yı da bakiye kalan

²⁶ BOA, A. DVN. MSR., nr. 11/51; C. ZB., nr. 1256. Murad ve İbrahim Beylerle yapılan antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesi için divana katılan Mısır ileri gelenleri de sorumlu tutulmuşlardı. Bu hususta Mısır Kadısı Hafız Ömer Efendi imzasıyla bir hüccet-i şeriye hazırlanarak bunlara verilmiş ve karşılığında da kefaletlerini gösteren birer mahzar alınmıştı (A. DVN. MSR., nr. 11/53).

²⁷ BOA, A. DVN. MSR., nr. 11/57.

²⁸ BOA, A. DVN. MSR., nr. 11/54; 11/56.

²⁹ BOA, A. DVN. MSR., nr. 11/58.

³⁰ BOA, C. ML., nr. 7189.

³¹ Stanford J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton 1962, s. 302.

³² BOA, A. DVN. MSR. MHM. d., nr. 10, hk. 186, 187, s. 86, 87; Muallim Cevdet Tasnifi-Bahriye (C. BH.), nr. 9571.

vergi borçlarının tahsili için burada bıraktı. Kahire'den 6 Ekim 1787'de ayrılarak Nil üzerinden İskenderiye'ye giden Cezayirli Hasan Paşa, buranın muhafazasına ise Mustafa Kaptanı tayin etti. Cezayirli Hasan Paşa, Murad ve İbrahim Beylerden alınan rehineler³³ de yanında olduğu halde 21 Ekim'de İskenderiye'den ayrıldı³⁴ ve 17 Kasım'da İstanbul'a ulaştı.³⁵ Diğer taraftan, Cezayirli Hasan Paşa Mısır'dan tahsil ettiği 24.000 kese (12.000.000 kuruş) parayı da İstanbul'a getirmiş, bu meblağ merkezî yönetim tarafından savaş hazırlıklarının finansmanında kullanılmıştır.³⁶

Neticede Cezayirli Hasan Paşa'nın bu seferiyle Mısır'da merkezî yönetime karşı isyan eden Murad ve İbrahim Beyler Kahire'den çıkarılarak İsna ve Kınna'da ikamete mecbur bırakılmışlardır. Şeyhülbeledlik görevine ise merkezî yönetim taraftarı İsmail Bey getirilmiştir. Diğer taraftan bu sefer münasebetiyle Cezayirli Hasan Paşa, Mısır'da önemli malî düzenlemeler yapmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş ilan etmesi ve Cezayirli Hasan Paşa'nın İstanbul'a dönmesi, çok geçmeden bölgedeki dâhili karışıklıkların tekrar başlamasını beraberinde getirmiştir.

³³ Murad ve İbrahim Beylerle yapılan antlaşmaya teminat olmak üzere alınan bu rehineler Osman, Abdurrahman, Hüseyin, Süleyman ve Hasan Beyler idi (BOA, C. ML., nr. 2121).

³⁴ BOA, A. AMD., nr. 19/75; C. DH., nr. 15616.

³⁵ *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 242.

³⁶ Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, III, s. 323. Bundan başka, İskenderiye ve tevabii gümrüğü, Calud, Matariyye ve Hıyar-ı Sanbar mukataalarından ceyb-i hümayun için tahsil edilen 323,5 kese (161.750 kuruş) de Cezayirli Hasan Paşa tarafından Darphane-i Amire'ye teslim edilmişti (BOA, A. AMD., nr. 22/85).

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Defterler

Bâb-1 Âsafî Ruus Kalemî Defterleri (A. RSK. d.): nr. 1601.

Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyün Sicilleri Mühimme Kalemî Defterleri (A. DVNS. MHM. d.): nr. 166.

Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyün Sicilleri Mühimme-i Mısır Defterleri (A. DVNS. MSR. MHM. d.): nr. 10.

Bâb-1 Defteri Müteferrik Kalemî Defterleri (D. M. d.): nr. 36991.

2. Belgeler

Ali Emiri Abdülhamid I (AE. SABH. I): nr. 13908.

Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III), nr. 29258.

Bâb-1 Âsafî Amedi Kalemî (A. AMD.): nr. 19/75; 22/85.

Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyün Mısır Valiliği Kalemî (A. DVN. MSR.), nr. 11/16; 11/51; 11/53; 11/54; 11/56; 11/57; 11/58.

Hatt-ı Hümayun (HAT.): nr. 1297; 1318; 1320.

Muallim Cevdet Tasnifi – Bahriye (C. BH.): nr. 9571.

Muallim Cevdet Tasnifi – Dahiliye (C. DH.): nr. 7162; 4640; 15616.

Muallim Cevdet Tasnifi – Maliye (C. ML.): nr. 2121; 7121; 7189; 31147.

Muallim Cevdet Tasnifi – Zaptiye (C. ZB.): nr. 1256.

B. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

TSMA. E., nr. 425/10.

II. Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Cavid, *Hadikatü'l- Vüzerâ Zeyli: Verd-i Mutarrâ*, haz. Mehmet Arslan, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2013.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, III, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309.

Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, İÜEF Yayınları, İstanbul 1978.

Aydın, Mahir, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *TDVİA*, VII, s. 501-503.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1972.

Emecen, Ayşe, *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzâr Ahmed Paşa (TSMA, nr. 4079'daki Takrir ve Nizanâme-i Mısır Adlı İki Raporun Neşir ve Tahlil Denemesi)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Es-Seyid Mahmud, Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990.

_____, "Mısır Eyaletinde Osmanlı Nizâmının Kuruluşu", *Osmanlı*, I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 289-307.

Görgün, Hilal, "İbrâhim Bey", *TDVİA*, XXI, s. 285-287.

Holt, Peter Malcolm, "İbrâhim Bey", *El²*, III, s. 992.

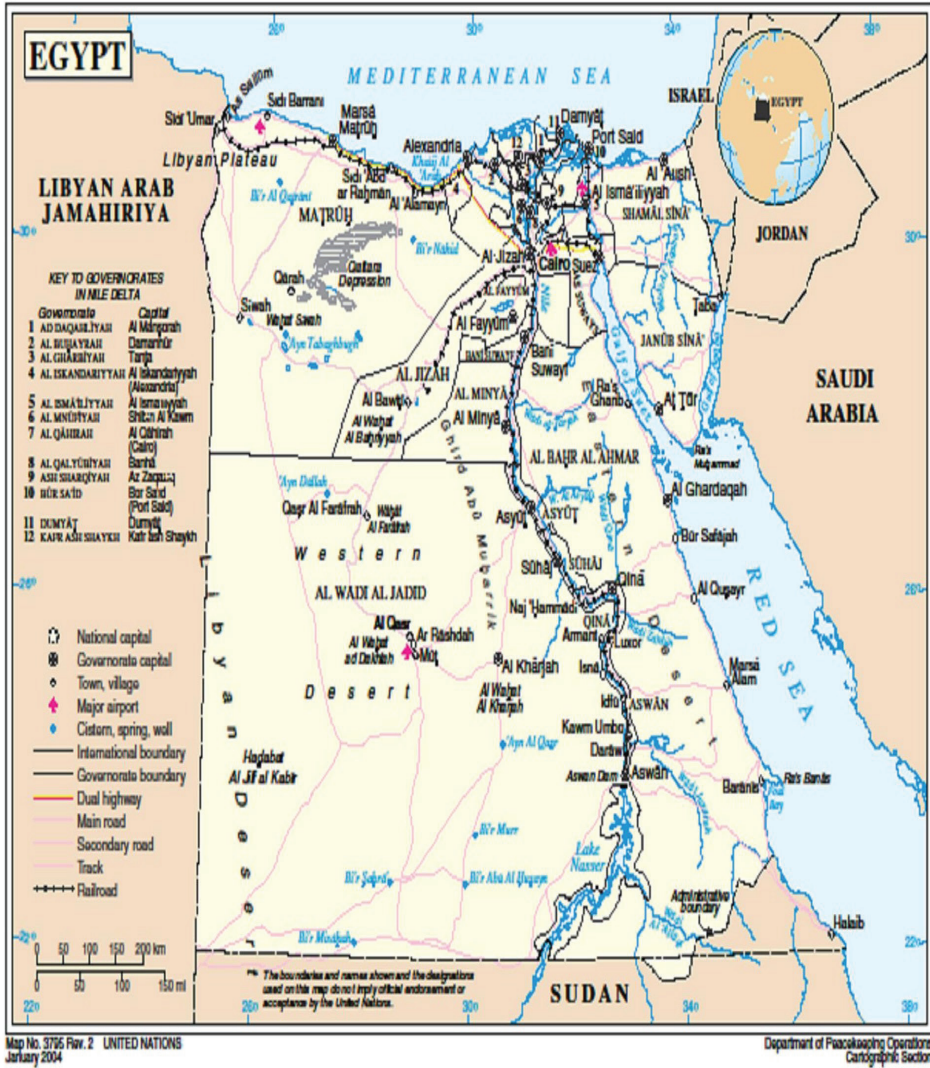
Kahle, Paul, "İbrahim Bey", *İA*, V/II, s. 890-892.

Karal, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İÜEF Yayınları, İstanbul 1938.

- Kimche, David, "The Political Superstructure of Egypt in the Late Eighteenth Century", *The Middle East Journal*, 22/4, (Autumn 1968), s. 448-462.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, yay. haz. Nuri Akbayer-Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Mordtmann, Johannes Heinrich,-[Ercümen Kuran], "Djezairli Ghazi Hasan Pasha", *EP*, II, s. 533-534.
- Ottoman Egypt in the Eighteenth Century The Nizâm-nâme-i Mısır of Cezzâr Ahmed Pasha*, ed. Stanford J. Shaw, Massachusetts 1964.
- Sertoğlu, Mithat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, V, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Shaw, Stanford J., *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton 1962.
- Soysal, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, yay. haz., Feridun Emecen, Tatav Yayınları, İstanbul 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, TTK Yayınları, Ankara 1978.
- _____, "Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa'ya Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1 İstanbul 1942, s. 17-40.
- _____, "Cezâyirli Gazi Hasan Paşa", *İA*, V/1, s. 319-323.
- Ülker, Necmi, "XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 1-30.
- Winter, Michael, *Egyptian Society under Ottoman Rule 1517-1798*, London 1992.

Elektronik Kaynak

https://www.google.com.tr/search?q=m%C4%B1s%C4%B1r+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHZL_trTR717TR717&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEw1r_KG48XVAhUIKVAKHb7sCyYQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgdii=mXGvk6hg-71kPM:&imgcr=MXZ3vWswRMNoOM [07.08.2017].



Ek 1. Mısır haritası

Kaynak: [https://www.google.com.tr/search?q=m%C4%B1s%C4%B1r+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHZL_trTR717TR717&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewi1r_KG48XVAhUIKVAKHb7sCyYQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgdii=mXGvk6hg-71kPM:&imgsrc=MXZ3vWswRMNoOm \[07.08.2017\].](https://www.google.com.tr/search?q=m%C4%B1s%C4%B1r+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHZL_trTR717TR717&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewi1r_KG48XVAhUIKVAKHb7sCyYQ_AUICigB&biw=1366&bih=662#imgdii=mXGvk6hg-71kPM:&imgsrc=MXZ3vWswRMNoOm [07.08.2017].)

